

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

ДИПЛОМНА РОБОТА
магістра
з теми «Економіка України в умовах
Першої світової війни (1914-1917 рр.)»

Виконала:
студентка групи Ist1-M22z
спеціальності
014 Середня освіта (Історія)
Гуска Тетяна Романівна

Керівник:
Сидорук С.А.,
кандидат історичних наук,
доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
РОЗДІЛ 2. МІЛІТАРИЗАЦІЯ І ОДЕРЖАВЛЕННЯ ІМПЕРСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ПРОЯВИ В УКРАЇНІ У 1914-1916 РР.....	19
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ВІЙНИ НА СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО, ПРОМИСЛОВІСТЬ І ТРАНСПОРТ.....	34
РОЗДІЛ 4. МОБІЛІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВИХ І ПРОДОВОЛЬЧИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ ДЛЯ ПОТРЕБ ФРОНТУ. НАРОСТАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ ТА ЗРОСТАННЯ ЦІН.....	51
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Перша світова війна справедливо вважається завершальним, драматичним періодом епохи Нового часу, історичною подією, що визначила напрями історичного розвитку сучасного світу. Вона була першою війною світових економік – економік, що були самоізолюваними системами, але таких, які у ХХ ст. становитимуть глобальну економічну систему. Адже на зламі ХІХ – ХХ ст. капіталізм вільної конкуренції перетворився на капіталізм монополістичний, що стало вирішальним чинником внутрішнього розвитку і зовнішньополітичної експансії багатьох країн. Створювалася нова система міжнародних відносин, за якої становище кожної з держав визначалося її економічною потужністю.

Отже, Перша світова була економічним протистоянням монархій, змаганням військово-промислових комплексів, які поглинали, крім людських, величезні фінансові ресурси світових імперій. Загальна вартість війни становила понад 685 млрд. золотих марок, а видатки усіх держав, які брали участь у цій війні, за винятком вартості матеріальних збитків завданих війною, оцінювалися у сумі 230 млрд. золотих крб., з яких частка Російської імперії дорівнювала 44 млрд. карбованців. Джерелом значної частини цих ресурсів стали українські землі.

В умовах повномасштабної війни на території України в нагоді може стати аналіз подій Першої світової війни, оскільки українські території, як і в той час, опинились в епіцентрі подій. Українські землі займали особливе місце у стратегічних планах воюючих блоків-супротивників, що перетворювало Україну не тільки на один із важливих плацдармів воєнного протистояння і джерело фінансових та матеріальних ресурсів, а й на вагомий регіон у перекроюваній війною Європі.

Події Першої світової війни створило нові умови для розвитку української економіки загалом, та її окремих складових, зокрема.. Вони

полягали у скороченні державного фінансування; мобілізації значної частини чоловічого населення – сільськогосподарських працівників та штату промислових підприємств. Спад виробництва, переселенський рух, мобілізаційні заходи призвели до дефіциту товарів та підвищенні цін, проблематичності пошуку товаропостачальників; призупиненні темпів розвитку сільського господарства і промисловості тощо.

Отже, увесь зазначений нами комплекс проблем визначає актуальність теми дослідження. Вивчення економічного становища українських територій в роки Першої світової війни, дозволить, на нашу думку, об'єктивно оцінити економічні втрати, переосмислити причини занепаду української економіки в наступні роки. Особливе місце у народному господарстві українських земель посідало сільське господарство. Висвітлення ситуації, що виникла в аграрному секторі економіки напередодні та упродовж війни додає актуальності цьому дослідженню.

Об'єкт дослідження виступають території під російською Україною у 1914-1917 рр.

Предметом дослідження стала економіка України роки Першої світової війни.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі опублікованих документів, мемуарів, періодичної преси та сучасної історичної літератури простежити економічний розвиток на теренах України у роки Першої світової війни.

Завдання дослідження:

- проаналізувати джерела та історіографію дослідження;
- висвітлити особливості милітаризація і одержавлення імперської економіки та її прояви в Україні у 1914-1916 рр.;
- з'ясувати масштаби впливу Великої війни на сільське господарство, промисловість і транспорт.
- показати заходи із мобілізації промислових і продовольчих ресурсів України для потреб фронту.

– розкрити причини наростання продовольчої кризи та зростання цін на території України в роки війни.

Територіальні межі дослідження складають дев'ять українських губерній, що в роки війни входили до складу російської імперії.

Хронологічні рамки роботи охоплюють серпень 1914 – лютий 1917 рр. Нижня часова рамка співпадає з початком Першої світової війни, верхня – визначається Лютневою революцією та розпадом російської імперії, що ознаменував початок нового етапу економічного розвитку на теренах України.

Методологічною основою роботи є принцип історизму, який передбачає об'єктивне вивчення подій і явищ на основі науково-критичного використання джерел та літератури. Використано також принципи наукової об'єктивності, конкретності. При розв'язанні поставлених завдань дослідником застосовано такі методи дослідження: аналіз науково-історичної літератури; ознайомлення, вивчення та узагальнення цифрових економічних даних, історико-статистичний, історико-хронологічний, історико-порівняльний.

Практичне значення дослідження впливає з того, що фактичні матеріали магістерської роботи можуть бути використані при написанні рефератів, курсових робіт з економічної історії України, при викладанні курсу історії рідного краю у закладах загальної середньої та вищої освіти.

В структурному плані робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

Аналіз стану вивчення історії економічного становища України в роки Першої світової війни дає підстави стверджувати, що, попри здобутки вітчизняної та зарубіжної історіографії у розробці даної проблеми залишаються нез'ясовані питання. Водночас джерельна база дослідження є достатньо широкою та репрезентативною. Комплексне використання наявних джерел дозволяє виконати окреслені нами дослідницькі завдання.

В умовах війни відбувалося становлення та зміцнення етатистської системи господарських відносин, пов'язаної із поширенням повноважень і функцій держави на всі сфери суспільства. Поряд з цим прискореними темпами здійснювався процес концентрації виробництва, що було зумовлено необхідністю виконання досить складних технологічних операцій. Їх часові межі вимагали своєчасного постачання сировини та вивезення готової продукції. Крім того, концентрація виробництва забезпечувала промисловий розвиток в умовах необхідності налагодження замкнених циклів виробництва різноманітної продукції за обмеження або повного припинення постачання імпортової сировини та комплектуючих. Схід і Південь України постав як потужний центр важкої промисловості з конкурентоспроможними підприємствами: миколаївські суднобудівні заводи та частина машинобудівних і металургійних підприємств мали найновіше обладнання і кваліфікований персонал. Залучення іноземного капіталу підвищувало фінансову стійкість промислових підприємств та робило їх менш вразливими від цінової кон'юнктури світового ринку.

Загроза окупації території Правобережної України стали причиною руйнуванням звичного укладу життя населення регіону. На початку війни в губерніях Правобережної України як прифронтових було здійснено повну мобілізацію сил і ресурсів для потреб фронту. Зокрема, Подільська та Волинська губернія стали тилом Південно-Західного і Румунського фронтів,

місцем дислокування великої кількості військ. Територія Східного Поділля була насичена шпиталями та військовими складами. В серпні 1915 р. розпочалась евакуація населення з прифронтових губерній Правобережної України, становище якого, за відсутності реальної матеріальної допомоги було надзвичайно складним. Люди, що залишилися на місцях постійного проживання відчували гостру нестачу предметів першої необхідності. Військовий час і відсутність розвиненої інфраструктури призводили до перебоїв у їх постачанні.

Війна завдала важкого удару всьому спектру суспільного життя, і особливо економіці. Території прифронтової смуги на десятки кілометрів в глибину були зриті окопами, бліндажами, сховищами, обплутані колючим дротом. У ході воєнних дій, безперервних мобілізацій відбувалось руйнування сільського господарства. Під час мобілізацій з господарства України було вилучено приблизно половину працездатного населення. Різко знизилась врожайність, спостерігався спад виробництва у промисловості. Кризові явища також були викликані евакуацією та переорієнтацією підприємств на виробництво військової продукції. З огляду на це деякі підприємства почали закриватись, а частина підприємців пішли на скорочення кількості робітників. Кризові явища у торгівлі, спричинені умовами війни, призвели до виникнення на Правобережжі складнощів з товарами широкого вжитку, значного розмаху набула спекуляція.

Перша світова війна спричинила кардинальні зміни у промисловому розвитку Сходу і Півдня України. Мілітаризація промисловості зумовила порушення пропорцій між різними галузями господарства, економічними підрозділами, а також макроекономічних параметрів та фаз відтворення. Масова переорієнтація промисловості на виробництво військової продукції, з одного боку, забезпечувала на певний час розширення казенних замовлень. Але масштабні витрати на війну все більш негативно почали впливати на стійкість фінансової системи, а, отже, й на оплату замовлень, що видавалися державними органами. Крім того, зростання попиту на продукцію,

призначену для використання в умовах війни, зумовлювало зростання цін на неї. Своєю чергою це ставало причиною не лише перегляду раніше укладених контрактів, а й зміну умов кредитування зі зростанням обсягів початкових виплат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані джерела

1. Брусиловський прорив на Волині: факти, цифри, дати, документи, матеріали, карти, телеграми, мемуари, фотографії, раритети / упоряд. І. Пасюка. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2006. 96 с.
2. Жванко Л.М. Біженство Першої світової війни в Україні. Документи і матеріали. (1914-1918 рр.). Харків: ХНАМГ, 2009. 360 с.
3. Ликвидация имущества волинских немцев в 1915–1916 гг. Именные списки: сборник документов / сост. и авт. вст. ст. М. П. Костюк. Луцк: ПВД «Твердыня», 2014. 632 с.
4. К вопросу об элементах продовольственного плана. Москва: Городская тип., 1916. 17 с.
5. Краткий очерк деятельности Всероссийского земского союза (январь 1916 г.). Киев: Б.в., 1916. 56 с.
6. Краткий очерк деятельности закупочной комиссии комитета Юго-Западного фронта Всероссийского земского союза с 19 ноября 1915 года по 15 октября 1916 года. Киев: Б.в., 1917. 63 с.
7. Краткий очерк мероприятий Киевского губернского земства по улучшению сельского хозяйства с 1904 по 1917 г. Киев: Б.в., 1918. 224 с.
8. Крестьянское движение в России в годы первой мировой войны. Июль 1914 – февраль 1917 гг.: сборник документов. Москва-Ленинград: Наука, 1965. 605 с.
9. О некоторых мерах к увеличению доходных в казну поступлений, 19 декабря 1914 года // Особые журналы Совета министров Российской империи. 1914 год. Москва, 2006. С. 614–617.
10. О повышении окладов государственного поземельного налога, а также государственной оброчной и поземельной подати, 5 декабря 1914 года

- // Особые журналы Совета министров Российской империи. 1914 год. Москва, 2006. С. 577–583.
11. О приостановлении размена государственных кредитных билетов на золотую монету, 23 июля 1914 года // Особые журналы Совета министров Российской империи. 1914 год. Москва, 2006. С. 221.
12. Об установлении военного налога, 13 февраля и 6 и 31 марта 1915 года // Особые журналы Совета министров Российской империи. 1915 год. Москва, 2008. С. 168–170.
13. Перша світова війна 1914-1918 рр. і Україна: мовою документів і свідчень / Упор. В. Шевченко; [ред. кол. В.А. Смолій (голова), О.П. Реєнт (відповідальний редактор) та ін.]. Київ: «Видавництво «Кліо», 2015. 800 с.
14. Письмо министра торговли и промышленности В. Н. Шаховского военному министру А. А. Поливанову о затруднениях в снабжении петроградских заводов углем, 7 ноября 1915 г. // Военная промышленность России в начале XX века (1900–1917) : документы и материалы / редкол.: Р. Ш. Ганелин (гл. ред.) [и др.]. Москва, 2004. Т. I. С. 532–533.
15. По вопросу о разрешении торговли спиртными напитками (По журналу дел, разрешаемых собственной властью Совета Министров), 9 августа 1914 года // Особые журналы Совета министров Российской империи. 1914 год. Москва, 2006. С. 271–272.
16. Экономическое положение России накануне Великой Октябрьской социалистической революции: Док. и мат. Ленинград: Наука, 1967. Ч. III. 540 с.

Мемуари

17. Брусилов А.А. Мои воспоминания. Москва: Воениздат, 1983. 256 с.
18. Григоріїв Н. Спогади «руїнника» про те, як ми руйнували тюрми народів, а будували свою хату. Львів: Б.в., 1937. 262 с.

- 19.Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920). Мюнхен, 1969. 543 с.
- 20.Мельник М.І. Життя віддане народу. Спогади старого більшовика. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 288 с.
- 21.Приходько В. Під сонцем Поділля. Львів: Червона калина, 1935. 251 с.

Періодична преса

- 22.Базарные цены на продукты сельского хозяйства в Киевской губернии // Киевская земская газета. 1915. №46. 27 нояб. С. 22.
- 23.Борьба с поднятием цены // Экономическая жизнь Подолии. 1915. №4. С. 46–47.
- 24.Винокурная промышленность и крестьянское хозяйство // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1914. №47. 11 дек. С. 9–11.
- 25.Влияние войны на успешность операций по уборке полей и севу озимых хлебов в крестьянских хозяйствах Подольской губернии летом и осенью 1914 г. // Экономическая жизнь Подолии. 1915. №6. С. 16–19.
- 26.Влияние войны на Юго-Западный край // Экономическая жизнь Подолии. 1915. №3. С. 47–49.
- 27.Война и кооперативный сбыт продуктов сельского хозяйства // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1914. №43. 14 нояб. С. 15–16.
- 28.Война и неотложные нужды нашего мелкого сельского хозяйства // Экономическая жизнь Подолии. 1914. №19. С. 4–6.
- 29.Война и Подольские кооперативы // Экономическая жизнь Подолии. 1914. №17. С. 54–55.
- 30.Война и сбыт продуктов сельского хозяйства // Киевская земская газета. 1914. №31. 15 авг. С. 6–8.
- 31.Война и хозяйственная жизнь // Киевлянин. 1914. №210. 1 авг. С. 1.
- 32.Ворников В. Из истории и теории Подольской потребительской кооперации (к вопросу об условиях организации потребительских

- обществ и их объединений) // Экономическая жизнь Подолии. 1914. №14. С. 10–24.
33. Временное положение об инженерных строительных дружинах, партиях рабочих при них и комитетах // Бюллетень Комитета Юго-западного фронта Всероссийского земского союза. 1916. №24. 14 авг. С. 9–10.
34. В управлении Юго-Западных железных дорог // Киевлянин. 1914. №197. 19 июл. С. 3.
35. Из сельскохозяйственной печати // Киевская земская газета. 1915. №1 9 янв. С. 21–22.
36. К вопросу о постройке элеваторов // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1915. №40. 22 окт. С. 9–10.
37. Киевское общество сельского хозяйства // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1915. №40. 22 окт. С. 14.
38. К организации «Киевского центрального сельскохозяйственного товарищества» // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1915. №38. 1 окт. С. 13.
39. Кустарная промышленность в Киевской губернии // Киевская земская газета. 1916. №60. 12 авг. С. 20–21.
40. Кустарный труд, как необходимый элемент в деятельности общественной агрономии // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1915. №19. 21 мая. С. 9.
41. Мероприятия Киевского губернского земства и улучшение крестьянского хозяйства // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1916. №13–14. 4 апр. С. 13–14.
42. Меры по снижению цены на продукты первой необходимости // Киевлянин. 1914. №202. 24 июля. С. 3.
43. На очередном собрании уполномоченных Киевского союза учреждений мелкого кредита // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1915. №19. 21 мая. С. 17.

44. Нужды Волыни // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1916. №6. 11 февр. С. 9.
45. Обзор хлебных рынков // Киевлянин. 1914. №223. 14 авг. С. 4.
46. О дороговизне жизни // Киевская земская газета. 1916. №42. 10 июня. С. 10–12.
47. О дороговизне // Киевская земская газета. 1916. №37–38. 27 мая. С. 15–17.
48. О порядке введения в кредитных кооперативах хлебозалоговых операций // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1915. №34. 3 сент. С. 11–12.
49. О предстоящем недостатке рабочих рук // Экономическая жизнь Подолии. 1915. №4. С. 3–8.
50. Помощь хозяйствам лиц призванных на войну // Экономическая жизнь Подолии. 1915. №1. С. 76.
51. Сельскохозяйственная жизнь деревни во время войны // Южно-русская сельскохозяйственная газета. 1914. №42. 6 нояб. С. 7–8.
52. Сопещание о новых налогах // Киевлянин. 1914. №239. 30 авг. С. 1.
53. Уборка хлебов в Киевской губернии // Киевская земская газета. 1916. №56. 29 июля. С. 14.
54. Уборка урожая и предстоящая хлебная кампания // Киевская земская газета. 1915. №25. 3 июля. С. 2–4.
55. Урегулирование предложения труда // Киевлянин. 1914. №215. 6 авг. С. 5.
56. Усиление коммерческих перевозок // Киевлянин. 1914. №219. 10 авг. С. 4.
57. Финансовая мобилизация России // Киевлянин. 1914. №208. 30 июл. С. 1.

58. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. Історичні нариси. У 2-х кн. Кн. 2 [уклад. О. Реєнт]. Київ : Кліо, 2020. 784 с.
59. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). Львів: Світ, 1996. 448 с.
60. Вільшанська О.Л. Суспільні настрої в Україні під час Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Збірник. Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. Вип. 23. Перша світова війна і Україна (до 100-річчя початку Великої війни). С. 152–162.
61. Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.) / [Репр. відтвор. вид. 1920 р.] Київ: Політвидавництво України, 1990. Ч. 1. 318 с.
62. Волковинський В.М. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Київ: Інститут Історії України, 2004. Вип. IV. С. 52–69.
63. Годунова Л.В. Імперський податковий апарат у Наддніпрянській Україні напередодні та в роки Першої світової війни: в працях тогочасних дослідників // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Збірник. Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. Вип. 23. Перша світова війна і Україна (до 100-річчя початку Великої війни). С. 103–113.
64. Голобуцький В.О. Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період. Київ: Вища школа, 1970. 298 с.
65. Головка О. М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець XVIII початок XX ст.) : Історико-правове дослідження : монографія / О. М. Головка. – Х. : СІМ, 2005. – 447 с.
66. Григорчук П., Романюк І. Соціально-економічне становище Поділля в роки Першої світової війни // Перша світова війна і слов'янські народи: матеріали міжнародної наукової конференції 14–15 травня 1998 р. Київ: Либідь, 1998. С. 67–69.

67. Демидас Ю.І. Споживча кооперація в Подільській губернії (друга половина XIX – початок XX ст.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: історичні науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. Т. 12. С. 325–335.
68. Дем'янюк О.Й. Перша світова війна на волинському Поліссі // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина з глибини століть: Наук. зб.: Вип. 28: Матер. XXVIII Волинської обл. істор.-краєзн. наук. конф. Луцьк: МП «Пульс», 2008. С. 357–361.
69. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр.: Доба Центральної Ради. 2-е вид. Нью-Йорк, 1954. Т. 1. 364 с.
70. Єврейська громада в роки Першої світової війни. До 100-річчя початку Першої світової війни (28 липня 1914 – 11 листопада 1918) // Електронний ресурс: <http://nbuv.gov.ua/node/1288>
71. Економічна історія України : Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.]; НАН України, Ін-т історії України. Київ: Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с.
72. Жванко Л. М. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914–1918 рр.): монографія. Харків: Віровець А. П. «Апостроф», 2012. 568 с.
73. Жилєнкова І. М. Переселенський рух з українських губерній і його причини (кінець XIX – початок XX ст.) // карпатський край. 2018. №1-2. С. 89-98.
74. Заброварний Б.Й., Михайлюк О.Г. Українське село в роки першої світової війни. Луцьк: Надстир'я, 2002. 124 с.
75. Зеленюк І.С. 1917 рік на Поділлі. Львів: Каменяр, 1966. 166 с.
76. Зеленюк І.С. Поділля напередодні Великої Жовтневої революції // Наукові записки К-ППП. Т.7. 1958. С. 110–127.
77. Зінько Ю.А., Кравчук О.М. Поділля в роки Першої світової війни у спогадах В. Приходька // Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.:

- матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 1915 р. Вінниця: ТОВ «Нілнан-ЛТД», 2015. С. 209–221.
78. Історичні детермінанти включення України в систему міжнародних еконо-мічних відносин : монографія / В.В. Небрат, Н.О. Горін та ін. ; за ред. д.е.н. В.В. Небрат ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2021. 528 с.
79. Історія Волині: з найдавніших часів до наших днів / [під ред. О.Г. Михайлика, Р.А. Арцишевського, Н.В. Бурчака та ін]. Львів: Вища школа, 1988. 238 с.
80. Історія народного господарства Української РСР. В 3-х т., 4-х кн. Київ: Наукова думка, 1983. Т.1.: Економіка досоціалістичних формацій / [Т.І. Дерев'янкін, В.О. Голобуцький, М.Д. Горбоватий та ін]. 463 с.
81. Історія селянства Української РСР: В 2-х томах. Київ: Наукова думка, 1967. Т.1.: Від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції. 552 с.
82. Історія Української РСР: У восьми томах десяти книгах. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 4.: Україна в період імперіалізму (1900–1917). 531 с.
83. Каплін Д. С. Проблема використання праці військовополонених у важкій промисловості України в умовах Першої світової війни 1914-1917 рр. // Гілея. 2009. Вип. 22. С. 18-31.
84. Кліщинський П. Поділля в Період Першої світової війни (соціально-економічний аспект) // Наукові праці студентів історичного факультету Кам'янець-Подільського державного університету. Кам'янець-Подільський, 2005. Вип. 2. С. 71–80.
85. Кліщинський П. Примусова евакуація населення і майна з прифронтових губерній Правобережної України в червні-жовтні 1915 р. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Київ: Інститут історії України, 2009. Вип. XVI. С. 151–158.

- 86.Ковальова Н.А. Вплив Першої світової війни на формування причин другого етапу «аграрної революції» у Наддніпрянській Україні (1914-1917 рр.) // Український селянин. 2017. Вип. 17. С. 36-41.
- 87.Ковальова Н. Селяни, поміщики і держава: конфлікти інтересів. «Аграрна революція в Україні 1902—1922 рр. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. 368 с.
- 88.Ковшун Н., Мазур Н., Цецик Я. Особливості соціально-економічного становища Волинської губернії під час Першої світової війни // ЕМІНАК. 2021. №2(34). С. 105-116.
- 89.Когут Л. Україна і московський імперіалізм. [Б. м.] : [Б. в.], 1916. 211 с.
- 90.Костюк М. П. Трагічна сторінка історії волинських німців: депортація 1915–1916 рр. // Німці в історії Волині. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 1–2 жовтня 2015 р. / за наук. ред. М. П. Костюка. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2016. С. 190–200.
- 91.Кошик О.К. Антивоєнні виступи робітників і селян на початку Першої світової імперіалістичної війни // Укр. істор. журн. 1959. №3. С. 33–45.
- 92.Кривченко Г. О. Збірник статистичних відомостей по народному господарству України. Київ: Б.в., 1919. 388 с.
- 93.Круглікова С.С. Вінниччина в роки Великої війни // Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 1915 р. Вінниця: ТОВ «Нілнан-ЛТД», 2015. С. 269–275.
- 94.Кудлай П. Селянський рух на Правобережній Україні між двома революціями (червень 1907 – лютий 1917) // Архіви України. 1970. №.1. С. 58–68.
- 95.Кудь В.О. Соціально-економічні передумови селянського руху на Волині в 1907-1917 рр. // Укр. істор. журн. 1973. №7. С. 77–84.
- 96.Куканов А. И., Левшин В.Л. Законы 4 октября и 16 декабря 1914 года о повышении окладов гербового сбора. С приложением согласованного с разъяснениями Министерства Финансов и новыми законами перечня

- бумаг, актов и документов, облагаемых актовым гербовым сбором низшего оклада. Москва: Тип. В. И. Воронова, 1915. 32 с.
97. Купченко В.П., Серга Ж.І. Київ у Першій світовій війні (за документами Державного архіву міста Києва) // Архіви України. 2014. №4-5. С. 24–34.
98. Кушко І.С., Романюк І.М. Становище сільського господарства Східного Поділля в роки Першої світової війни // Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 1915 р. Вінниця: ТОВ «Нілнан-ЛТД», 2015. С. 252–257.
99. Лазанська Т.І. Становище біженців України в роки Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Київ, 2009. Вип. 16. С. 196–240.
100. Лисий А.К. Повітове місто Поділля в буремні 1914-1917 рр. // Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 1915 р. Вінниця: ТОВ «Нілнан-ЛТД», 2015. С. 244–252.
101. Литвин В.М. Перша світова війна 1914-1918 рр. і Україна / відп. ред. В.А. Смолій; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2014. 452 с.
102. Лобко Н.В. Використання праці військовополонених у Лебединському повіті в період Першої світової війни // Сумська старовина. 2017. №51. С. 16-24.
103. Мау В. А. Реформы и догмы : Государство и экономика в эпоху реформ и революций (1861–1929). Изд. 3-е, перераб. Москва: Изд. дом «Дело», 2013. 511 с.
104. Майоров М. З історії революційної боротьби на Україні 1914-1918 рр. Харків: Держвидав України, 1928. 78 с.
105. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.) Київ: Kots Publishing, 1995. 224 с.

106. Михайлюк О. В. Селянство України в перші десятиліття ХХ ст.: соціокультурні процеси. Дніпропетровськ: Інновація, 2007. 456 с.
107. Молчанов В.Б. Вплив Першої світової війни на життєвий рівень населення України // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. Збірник. Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. Вип. 23. Перша світова війна і Україна (до 100-річчя початку Великої війни). С. 92–102.
108. Орлик С.В. Українське повітове місто і Велика війна: продовольчі проблеми та ріст цін // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. Збірник. Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. Вип. 23. Перша світова війна і Україна (до 100-річчя початку Великої війни). С. 114–133.
109. Очеретяний В. Вплив «Великої війни» на українське зерновиробництво // *Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe* 2022, nr. 4 (7), ss. 217–226
110. Панченко П.П., Славов В.П., Шрамчк В.А. Аграрна історія України. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 1996. 360 с.
111. Підприємництво в Україні: історико-інституційний аналіз : монографія / [В.В.Небрат, Н.А.Супрун та ін.] ; за ред. д.е.н. В.В. Небрат; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2019. 532 с.
112. Прусевич А. Кустарные промыслы Подольской губернии : гончарный промысел. Каменец-Подольский : Тип. Подол. губерн. правления, 1916. 133 с.
113. Пятницькова І. Кооперативний рух на Півдні України в умовах Першої світової війни // Історичні і політологічні дослідження, 2019, № 2 (65). С. 49-58.
114. Реєнт О.П., Сердюк О.В. Загострення суперечностей в імперському суспільстві у роки першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917

- рр.) // Проблеми історії України XIX – XX ст. Київ: Інститут історії України, 2004. Вип. VII. С. 5–47.
115. Реєнт О.П., Сердюк О.В. Перша світова війна і Україна. Київ: Генеза, 2004. 473 с.
116. Реєнт О.П. Сільське господарство України в роки Першої світової війни // Український селянин. 2004. Вип. 8. С. 194-205.
117. Реєнт О. П. Становище селян і сільського господарства в українських губерніях Російської імперії. Історія українського селянства. Нариси: у 2 т. Київ: Наукова думка, 2006. Т. 1. С. 473–498.
118. Реєнт О. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні засади // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2007. Вип. 16. С. 88–103.
119. Реєнт О., Янишин Б. Українські землі в роки Першої світової війни у працях українських істориків (до 1991 р.) // Історичний журнал. 2004. №9. С. 52–61.
120. Реєнт О., Янишин Б. Україна у Великій війні 1914-1918 рр.: основні дослідницькі напрямки в сучасній українській історіографії // Історичний журнал. 2005. №1. С. 45–60.
121. Россия в мировой войне 1914-1918 года (в цифрах). Москва: Изд-во ЦСУ, 1925. 103 с.
122. Сарбей В.Г. Історія України (XIX – початок XX ст.). Київ: Генеза, 1994. 271 с.
123. Соловйов О. Економічне становище Волині в роки Першої світової війни // Вісник Волинського державного університету. 1997. №2. С. 35–40.
124. Толочкнєв І. В. Залізничний транспорт України в період Першої світової війни (1914-1918 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 195 с.

125. Турченко Г. Ф. Південноукраїнський фактор у Першій світовій війні // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2004. Вип. XVII. С. 54–81.
126. Фареній І.А. До питання про ефективність діяльності споживчої кооперації на початку ХХ ст. // Вісник Черкаського університету. Черкаси, 2002. Випуск 33. Історичні науки. С. 105–108.
127. Федьков О.М. Кооперація на Поділлі в період Першої світової війни // Український селянин. 2008. Вип. 11. С. 267–269.
128. Шапошнікова Н.О. Продовольче становище в Україні в роки Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 р.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2002. 174 с.
129. Шаров П. Влияние экономики на исход мировой войны 1914–1918 / П. Шаров. Москва-Ленинград: Гос. изд-во отдела военной лит., 1928. 174 с.
130. Шляхов О. Б. Особливості розвитку важкої індустрії в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.: зворотний бік «великого стрибка» // Гуманітарний журнал. 2012. № 1. С. 94–100.
131. Шляхов О. Б. Судновласники Азово-Чорномоського басейну наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Український історичний журнал. 2006. № 1. С. 61–72.